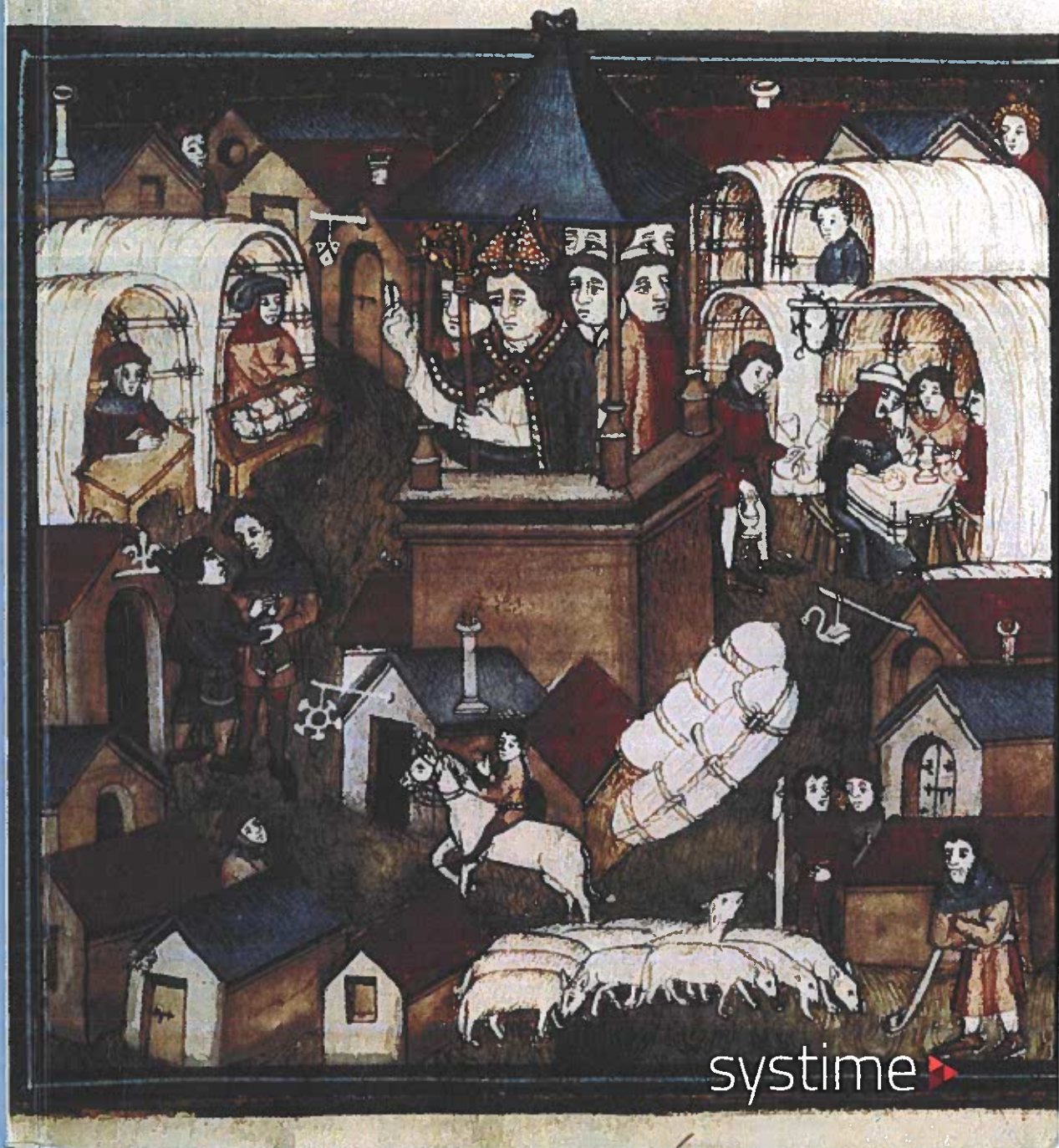

Sanne Stemann Knudsen
Kim Beck Danielsen

MIDDELALDEREN

historie, religion, litteratur og kunst

systeme ▶

MIDDELALDER – HVAD ER DET?

I 1400-tallet "opfandt" italienske lærde middelalderen. Middelalder betyder mellempæode. Gennem studier af antikken nåede de frem til ideen om en mellempæode, der lå mellem antikken (-750 til 500) og deres egen nutid. De lærde så antikken som en guldalder og opfattede deres egen tid som moderne og fuld af muligheder. Derimod så de ned på middelalderen, der for dem var en historisk nedtur. Med denne opfattelse overså de mange af de fremskridt, der rent faktisk var sket i middelalderen. Det negative syn på middelalderen holdt i store træk indtil 1900-tallet, hvor historikere begyndte at få en mere nuanceret opfattelse af perioden.

Traditionelt sættes varigheden af middelalderen fra 500 til 1500. Betegnelsen middelalder anvendes for hele Vesteuropa, da der er tale om en række fælles træk i de enkelte lande. Perioden underinddeles ofte i den tidlige middelalder (500-1000), højmiddelalderen (1000-1300) og senmiddelalderen (1300-1500).

Når de lærde i senmiddelalderen gjorde sig overvejelser om en periodisering af historien, afspejler det en forståelse af tiden og tidsforløb som almindelige mennesker i middelalderen ikke havde. Mange vidste ikke, hvor gamle de var, og ure blev først almindelige på offentlige bygninger i 1400-tallet. I middelalderens landbrugssamfund havde mennesket en cyklisk forståelse af livet, og årstal var stort set uden betydning. For bønderne var årstidernes gang det afgørende, da de skulle leve af deres afgrøder. Man skulle højt op i den sociale rangorden, før årstal blev tillagt betydning. Konger og paver brugte i nogle tilfælde årstal til at befæste deres position i samfundet. Fra middelalderen kendes også en række forfalskede "historiske" dokumenter, der skulle bekræfte paver og kongers magt.

< *Byggearbejde.
Fransk bogillustration,
1450-1500.*

Den tidlige middelalder 500 til 1000

Med romerrigets sammenbrud i 400-tallet ophørte antikken, dvs. den græsk-romerske oldtid. Romerrigets opløsningsproces var begyndt i 300-tallet, da riget deltes i en vestromersk del og i en østromersk del. Folkevandringer nordfra ind i romerriget er en væsentlig forklaring på denne udvikling. Den sidste vestromerske kejser blev fjernet i 476, og der opstod et magttomrum. Det østromerske rige fortsatte med at eksistere med hovedstad i Byzans, i dag Istanbul, indtil 1453, hvor byen blev erobret af muslimerne.

Den kristne tro, der var blevet romerrigets officielle religion i slutningen af 300-tallet, overlevede romerrigets fald. Kirken var velorganiseret og blev derfor en central magtfaktor i middelalderen. Fra den romersk-katolske kirke fik man forestillingen om at tilhøre Guds stad og i denne stad var alt ordnet og tilrettelagt af Gud. Gud havde skabt alt fra stjerner, dyr, planter og sten til mennesket. Gud havde også sørget for, at alt i denne stad var indrettet efter en bestemt orden. Katolsk betyder almengyldigt, og den romersk-katolske kirke gjorde krav på at være universel dvs. gældende for hele verden. Vigtigt var det også, at man kun kunne blive frelst gennem kirken, da paven havde fået nøglemagten af Sankt Peter.

Middelalderens geografiske område er identisk med nutidens Vesteuropa. Mere præcist kan man sige, at middelalderens Europa var kristendommens område. Dvs. der hvor romerkirken havde indflydelse, og hvor der blev talt latin. I den tidlige middelalder bestod hovedparten af Europa af utilgængelige skove, heder og sumpområder. Men der var også frugtbar jord med mulighed for landbrug og udvikling af landsbyer. Klimaet var velegnet til landbrug, idet der var nok nedbør og passende temperaturer.

Den tidlige middelalder var præget af en primitiv landbrugskultur domineret af godsejere og bønder. Hvor det romerske samfund havde været præget af en bykultur og markedsøkonomi, herskede der i de første århundreder af middelalderen en primitiv selvforsynings- og naturalieøkonomi. Hovedkilden til middelalderens rigdom kom fra jorden. Kongerne var store jordbesiddere og de rejste rundt i deres rige for at kontrollere om alt var i orden. De store jordbesiddelser skulle forsvares og administreres, men kongerne manglede en effektiv administration og magtudøvelse. Kongerne baserede derfor den lokale magtudøvelse på troskabseder og personlige relationer til lokale herremænd.

Fra omkring 800 bredte der sig et system, som kaldes feudalisme eller lensvæsen. Systemet, der dog varierede en del, gik ud på, at kongen udlånte en del af sine jordbesiddelser til stormænd, de såkaldte kronvasaller. Udbyttet af jorden fik kronvasallerne, der så til

Bønder der pløjer med en hjulplov og sår. Kalenderillustration, o. 1050.

gengæld skulle stille soldater og riddere til kongens hær. En kronvasal kunne udlåne dele af sin jord til andre herremænd, de såkaldte vasaller. Forholdet mellem kongen og kronvasallen blev højtideligt bekendtgjort ved, at kronvasallen lovede kongen troskab med hånden på bibelen. Gud blev derved inddraget i handlingen og bekræftede troskabseden. En vasal under en kronvasal skulle også love troskab og stille med krigere til kronvasallen. En kronvasal og en vasal kaldes også lensherre. Lensherrernes indtægter byggede på bøndernes arbejde og de skulle håndhæve retten og beskytte indbyggernes liv i deres område.

Ved slutningen af den tidlige middelalder kunne biskop Adalbert af Laon (o.947-1030) med udgangspunkt i Guds orden, inddele samfundet i tre grupper: de bedende, de kæmpende og de arbejdende. Den første gruppe blev ledet af paven og under sig havde han kardinaler, biskopper, abbeder, munke og præster. Til den anden gruppe hørte kejsere, konger og adel. Den sidste gruppe var bønder, håndværkere, arbejdere og fattige, der udgjorde et stort flertal af befolkningen. Den katolske kirke havde dermed anvist det enkelte menneske dets plads på jorden. Det var Guds vilje, at nogle mennesker var rige og andre fattige.

Højmiddelalderen 1000 til 1300

I højmiddelalderen blev landbrugsarealerne udvidet betragteligt. Også dårlig jord, den såkaldte marginaljord, blev benyttet til korn dyrkning. Med udvidelsen af landbrugsarealerne steg udbyttet, og det førte til et stigende befolkningstal og en større velstand. Befolkningstallet i Vesteuropa voksede i højmiddelalderen fra 40 millioner til mere end 70 millioner.

Den stigende landbrugsproduktion resulterede i, at flere folk i byerne kunne leve af handel og håndværk. Konger, fyrster, paver

Verdensdommeren Kristus giver, siddende på en regnbue, middelalderens tre stænder deres opgaver. Kirken med paven i spidsen skal bede. Adelen, kongerne og kejseren skal beskytte, mens bønderne skal arbejde. Tysk træsnit fra slutningen af 1400-tallet.

og adelen efterspurgte også i stigende grad luksusprodukter. Med den stigende efterspørgsel på håndværksfremstillede varer blev der flere og større byer. Handelsvejene blev udvidet og skibstrafikken på Middelhavet, Østersøen, Atlanterhavet og de europæiske floder voksede.

I Italien opstod der en række selvstændige bystater, der blev rige af at handle på Middelhavet. I Tyskland slog 70 nordtyske byer sig sammen i Hanseforbundet. Disse såkaldte hansestæder dominerede i flere århundreder handlen på Østersøen og det nordeuropæiske område. Hansestæderne var så magtfulde, at de flere gange kom i krig med de danske konger, der som oftest tabte. I Nederlandene kom der en tilsvarende rig købmanskklasse.

I byerne levede befolkningen af håndværk, handel og transport af varer. Det enkelte menneske var i byerne ikke bundet af lensvæsenet. Man sagde: "at byluft gør fri". Med universiteternes oprettelse i en række byer fra o. 1200 kom der ideer om et frit menneske, der var uafhængig af autoriteter. Udviklingen i byerne og universiteternes mere frie tanker gav fremdrift og større velstand i den europæiske kultur.

De lærde blev inspireret af den rige antikke romerske og græske kultur. Antikke værker om filosofi, arkitektur, krigsførelse, astronomi og litteratur begyndte allerede fra år 1000 at spredes i Europa. Mange

af disse antikke værker var blevet reddet af araberne, der havde haft en kulturel opblomstring fra 600-tallet. Værkerne blev nu oversat fra arabisk til latin, og man søgte efter antikke manuskripter i klostrenes bogsamlinger.

Den fælles udvikling i det europæiske område var baggrunden for ideen om et Europa, der byggede på kristne værdier. Invasioner fra fremmede kulturer styrkede også den europæiske bevidsthed. Det begyndte i den tidlige middelalder, hvor muslimerne erobrede Spanien. Den romersk-katolske kirke reagerede skarpt på den arabiske ekspansion. Et højdepunkt kom i 1095, da pave Urban opfordrede til korstog. Det blev begyndelsen til en 200-årig lang korstogsperiode med det formål at befri den hellige stad, Jerusalem, fra muslimerne.

Senmiddelalderen 1300 til 1500

1300-tallet blev et katastrofefyldt århundrede. De foregående århundreders opdyrkning af marginaljord førte til, at jordens udbytte faldt, og der ikke var korn nok til at brødføde alle. Dertil kom pestepidemier og krige. Omkring 1400 var befolkningstallet i Europa næsten halveret, men derefter begyndte det at gå fremad igen.

Særlig katastrofal blev den sorte død, der ramte Italien i midten af 1300-tallet, og som derfra bredte sig til det øvrige Europa. Det var en pestsygdom, der spredtes med rekordfart. Pestens hærgen skabte mangel på arbejdskraft. For de overlevende var det lettere at få arbejde, og lærde begyndte at diskutere, hvordan pest kunne

Bønder afleverer landgilde til godsejeren i form af ost, æg, lam og fjerkræ. Træsnit fra midten af 1400-tallet.

En købmand handler med en adelig, der har sin oppasser med. En sekretær noterer, hvad der købes i en regnskabsbog. Italiensk illustration fra anden halvdel af 1300-tallet

undgås. De tilbagevendende pestepidemier forblev dog et grundvilk for middelaldermennesket. Til katastroferne hørte også den engelske franske hundredårskrig, der varede fra 1337 til 1453 samt en række mindre krige rundt omkring i Europa.

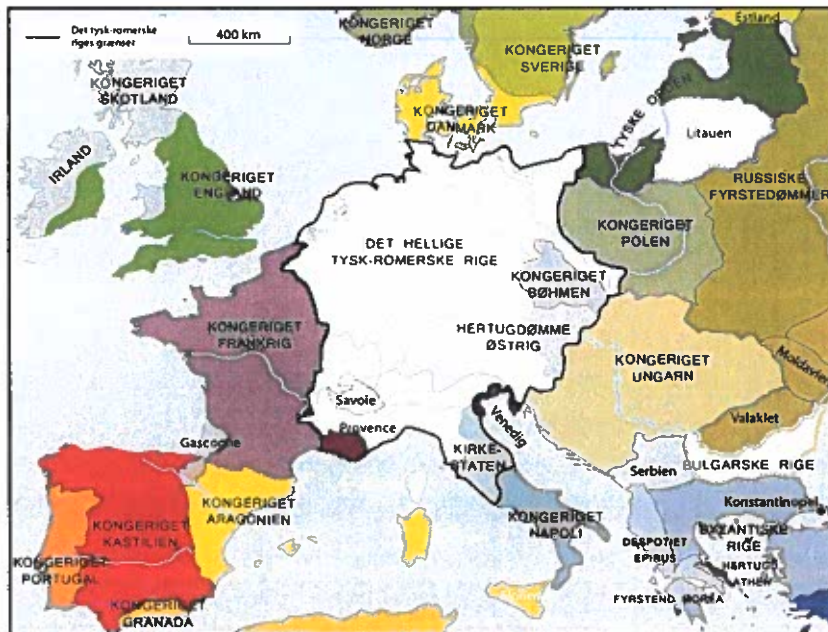
I senmiddelalderen ændredes magtforholdet mellem lensherrer og kongerne, til kongernes fordel. Med byernes stigende rigdom, som kongerne beskattede, kunne de betale for en hær og administrationer der var uafhængig af stormændene. Og med krudtets ankomst i Europa i 1300-tallet, blev krige meget dyrere at udkæmpe, og kongerne fik næsten monopol på at føre krig. Kongerne kunne nu med lønner sønderskyde adelens borge, hvis de ikke makkede ret. Adelen pansrede rytteri blev også forældet på grund af langbuerne, som var billige og effektive våben, der kunne gennembore jernrustninger.

Også paven magt blev svækket. Kirken havde intet kunne stå op mod den sorte død, og der fremstod en række reformatorer, som offentligt kritiserede den romersk-katolske kirke.

Middelalderens afslutning?

Traditionelt sættes tidspunktet for middelalderens afslutning omkring 1500. Renæssancen, der på mange måder var et opgør med middelalderens religiøse verdensopfattelse, kom til fuld udfoldelse i 1400-tallet. Centralt i renæssancens menneskesyn står ideen om mere frit og uafhængigt menneske, der er styret af logik og fornuft. Renæssancen opstod i Italien, og de italienske lærde betragtede antikken som en fantastisk tid, som de ville genføde, deraf navnet renæssance. Det var i Italien, at man først fremsatte det kætterske synspunkt, at mennesket kunne skabe lig Gud.

Europa i begyndelsen af 1300-tallet

En væsentlig nyskabelse var opfindelsen af bogtrykkerkunsten i Tyskland omkring 1450. Bogtrykkerkunstens betydning kan sammenlignes med den moderne medierevolution i 1900-tallet. Før bogtrykkerkunstens opfindelse skønnes det, at der var o. 100.000 bøger og 50 år efter mener man, at der var over 9 millioner bøger i Europa. Trykningen betød, at bøger kunne spredes i et langt større omfang end tidligere, da trykte bøger var billigere og hurtigere at producere end de gamle håndskrifter. Med bogtrykkerkunsten blev nye ideer og tanker hurtigere spredt over det meste af Europa.

De mange opdagelsesrejser i 1400-tallet, med italieneren Christoffer Columbus opdagelse af Amerika i 1492 som et højdepunkt, ses også som et tegn på opbrud. For europæerne betød opdagelsesrejserne, at man fik et nyt geografisk perspektiv. Globaliseringen af verden begyndte, og der kom nye ressourcer til Europa.

Økonomisk blev 1400-tallet også optakten til en ny samfundsorden. De italienske banker og handelshuse blev et forbillede for resten af Europa. I Tyskland blev Fuggerne de førende bankfolk som opbyggede et forretningsimperium, der kan sammenlignes med de rigeste banker i Italien.

Endelig kom reformationen med Martin Luther i begyndelsen af 1500-tallet, der afsluttede den katolske kirkes eneherredømme. Protestantismen bredte sig kraftigt i det nordlige Europa, og i Danmark kom reformationen i 1536. Centralt i protestantismen stod det individuelle gudsforhold og opgøret med den katolske kirkes patent på frelse.